

THE SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL TRANSFORMATION OF THE BANU SAKHR TRIBE IN TRANSJORDAN

Nozimjon Akhmadov

Doctoral Student

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Banu Sakhr, Transjordan, Bedouins, tribe, state-building, state-tribe relations, migratory mobility, tribal integration, British Mandate, socio-economic transformation.

Received: 05.09.26

Accepted: 06.09.26

Published: 07.09.26

Abstract: This article analyzes the socio-economic and political transformation of the Banu Sakhr tribe in the territory of Transjordan. The study examines the tribe's historical position during the Mamluk and Ottoman periods, its traditional economic system based on camel herding in the late nineteenth and early twentieth centuries, and the changes that occurred during the British Mandate period. It analyzes the weakening of the traditional camel-based economy as a result of increased state control, restrictions on mobility, drought, and changes in pastoralism, as well as the development of sheep herding and other forms of labor and the tribe's integration into the state system.

BANU SAXR QABILASINING TRANSIORDANIYADA IJTIMOYIY-IQTISODIY VA SIYOSIY TRANSFORMATSIYASI

Nozimjon Axmadov

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tayanch doktoranti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Banu Saxr, Transiordaniya, badaviylar, qabila, davlat qurilishi, davlat-qabila munosabatlari, migratsion harakatchanlik, qabila integratsiyasi, Britaniya Mandati, ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Banu Saxr qabilasining Transiordaniya hududidagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy transformatsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda qabilaning Mamluk va Usmonli davrlaridagi tarixiy mavqei, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida tuya chorvachiligiga asoslangan an'anaviy xo'jalik

tizimi hamda Britaniya Mandati davrida yuz bergan o'zgarishlar yoritiladi. Davlat nazoratining kuchayishi, migratsion imkoniyatlarning cheklanishi va qurg'oqchilik sharoitida an'anaviy tuya xo'jaligining zaiflashuvi, qo'y chorvachiligi va boshqa mehnat faoliyatlarining rivojlanishi hamda qabilaning davlat tizimiga integratsiyalashuvi tahlil qilinadi.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ПЛЕМЕНИ БАНУ САХР В ТРАНСИОРДАНИИ

Нозимжон Ахмадов

Базовый докторант

Ташкентского государственного университета востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Бану Сахр, Трансиордания, бедуины, племя, государственное строительство, государственно-племенные отношения, миграционная мобильность, интеграция племени, Британский мандат, социально-экономическая трансформация.

Аннотация: В данной статье анализируется социально-экономическая и политическая трансформация племени Бану Сахр на территории Трансиордания. В исследовании рассматриваются историческое положение племени в период Мамлюкского и Османского правления, традиционная хозяйственная система, основанная на верблюдоводстве в конце XIX — начале XX века, а также изменения, произошедшие в период Британского мандата. Анализируются ослабление традиционного верблюдоводческого хозяйства в условиях усиления государственного контроля, ограничения миграционной мобильности и засух, развитие овцеводства и других видов трудовой деятельности, а также интеграция племени в государственную систему.

Kirish. Transiordaniya hududi tarixan turli badaviy qabilalar harakati, ularning ijtimoiy tuzilmalari va iqtisodiy faoliyati bilan shakllangan murakkab mintaqa hisoblanadi. Ushbu hududda yashagan qabilalar orasida Banu Saxr qabilasi alohida o'rin egallaydi. Transiordaniya tarixida Banu Saxr (Bani Sakhr) qabilasi XIX asr oxiri va XX asr davomida yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy o'zgarishlarni tahlil qilish uchun muhim tarixiy misollardan biridir. Mazkur qabila o'rta asrlardan boshlab turli tarixiy manbalarda qayd etilib, Mamluk va Usmonli davrlarida Karak

va Ajlun atrofida hududlarda yashagan yirik qabila birlashmalaridan biri sifatida tilga olinadi. Tarixiy manbalarda ularning nasabi, ichki bo'linmalari hamda ijtimoiy tashkiloti haqida turli ma'lumotlar uchraydi, bu esa Banu Saxr tarixini nafaqat etnik, balki siyosiy va ijtimoiy jarayonlar bilan ham bog'liq holda o'rganishni taqozo etadi.

XX asrga kelib, ayniqsa Britaniya Mandati davrida, Transiordaniya hududida davlat qurilishi jarayoni va ekologik-iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi qabila hayot tarziga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. An'anaviy tuya chorvachiligiga asoslangan mobil iqtisodiyot asta-sekin zaiflashib, uning o'rnini qo'y chorvachiligi va bozor iqtisodiyotiga moslashgan yangi tizimlar egallay boshladi. Shu bilan birga, markaziy hokimiyatning kuchayishi, harbiy nazorat tizimlarining joriy etilishi va migratsion erkinlikning cheklanishi qabilaning an'anaviy ijtimoiy tuzilmasini o'zgartirdi.

Ushbu maqola Banu Saxr qabilasining uzoq tarixiy davr davomida kechgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarini tahlil qiladi hamda ularning badaviy jamiyatdan davlat tizimiga integratsiyalashuv jarayonini yoritadi. Mazkur jarayon qabila hayotining transformatsiyasi misolida Transiordaniyada davlat va qabila munosabatlarining shakllanish mexanizmlarini tushunishga yordam beradi.

Asosiy qism. Banu Saxr qabilasining Transiordaniya hududidagi mavjudligi o'rta asr manbalarida ham qayd etilgan. Mamluk davri tarixchilari Ibn Fadlallah al-Umari va al-Qalqashandiy ma'lumotlariga ko'ra, qabila Karak viloyatining sharqiy qismida joylashgan hududlarda yashagan. Ular Banu Saxrning kelib chiqishini Judham qabilasi bilan bog'lab, nasab jihatidan uni Qahtoni arablar tarkibiga kiritadilar. Qabila oltita kichik guruhdan iborat bo'lib, bular - Da'jiyyun, Banu Shaja', al-Dabiyyun, al-Atwiyyun, Banu Wahan va Banu Hubayr hisoblangan.

Usmonli davriga oid XVI asr hujjatlarida ham Banu Saxr nomi uchraydi. Ajlun mintaqasiga tegishli soliq daftarlari qabilaning o'n ikki bo'linmadan tashkil topganini ko'rsatadi. Har bir bo'linmaga alohida shayx rahbarlik qilgan bo'lib, umumiy hisobda 643 ta xonadon va 34 nafar bo'ydoq qayd etilgan. Qabilaning iqtisodiy faoliyatida chorvachilik muhim o'rin tutganligi sababli u chorva mollari uchun undiriladigan idat solig'ini to'lagan. XVI asr o'rtalarida Banu Saxrning Usmonli hokimiyati bilan munosabatlari murakkablashgan. 1551-yilda ular Lajjun hududidagi Turabay amirlari bilan aloqador holda markaziy hokimiyatga qarshi harakatlarda qatnashganlikda ayblangan. Manbalarda qabilaning Lajjiddagi ayrim qishloqlarni egallab olgani va u yerdagi aholini ko'chirib yuborgani qayd etiladi.

Banu Saxrning o'z tarixiy xotirasida saqlanib qolgan rivoyatlar esa qabilaning Transiordaniyaga XVIII asrda kirib kelganini ko'rsatadi. Ushbu an'analarda qabila Saudiya

Arabistonining Hijoz hududida yashovchi Harb qabilasidan kelib chiqqan deb hisoblanadi. Rivoyatlarga ko'ra, Banu Saxrning asosiy tarkibiy qismlari bo'lgan Ka'abna va Tuwaqa dastlab Shimoliy Hijozdagi Al-Ula hududiga ko'chib o'tgan. Ka'abna o'z nasabini Harbning Banu Salim tarkibidagi Banu Muhammad avlodiga, Tuwaqa esa Ahamda tarmog'iga bog'laydi. Taxminan bir asrga yaqin vaqt davomida Al-Ulada istiqomat qilgan qabila keyinchalik Transiordaniyaning nisbatan serhosil hududlariga ko'chgan. Bu jarayon davomida ular mintaqadagi eng ta'sirli qabila uyushmalaridan biri hisoblangan Sardiyya bilan raqobat va to'qnashuvlarga duch kelgan. Tarixchi Nora Barakatning ta'kidlashicha, XIV–XVI asr manbalarida uchraydigan Banu Saxr bilan XVIII asrda Transiordaniyada shakllangan Banu Saxr o'rtasidagi tarixiy davomiylikni aniq isbotlash oson emas. Og'zaki an'analarda ularning Transjordanida allaqachon o'rnatilgan hamkasblariga qo'shilgani tilga olinmagan bo'lsa-da, Barakat Saxr ko'chmanchilari mintaqada avvalgi asrlarda qayd etilgan Saxr avlodlari bilan aloqada bo'lganliklari ehtimolini oshiradi.

Banu Saxr qabilasining XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi hayot tarzida tuya chorvachiligi alohida o'rin egallagan. Transiordaniya cho'l va dashtlarida yashagan qabila uchun tuya nafaqat asosiy chorva turi, balki tabiiy muhitga moslashish, uzoq masofalarga ko'chish va iqtisodiy mustaqillikni saqlash imkonini beruvchi muhim vosita edi. Cho'lning qurg'oqchil sharoitida tuyalar uzoq vaqt suv ichmasdan yashay olishi, tikanli va quruq o'simliklar bilan oziqlanishi hamda yaylovlarni keng hududlarda izlash imkoniyatiga egaligi bilan boshqa chorva turlaridan ustun bo'lgan.

Biroq 1930-yillarning o'rtalariga kelib, Felah Selasning bosqinidan bir asrga ham yetmagan vaqt ichida Banu Saxr qabilasi 1921–1946-yillarda Britaniya protektorati bo'lgan Transiordaniya Amirligining siyosiy tizimiga singdirildi, cho'lning o'zi esa yangi milliy chegaralar bilan bo'lindi va britaniyalik armiya zobiti Jon Bagot Glubb tomonidan boshqarildi. Cho'ldagi mustaqillikni ta'minlagan badaviy jamiyatining xususiyatlari davlat nazoratining kengayishi natijasida o'z ahamiyatini yo'qotdi.

Britaniya mandati davrida Banu Saxr haqida yaratilgan ma'muriy hujjatlar davlat qurilishi jarayoni va buning natijasida avtonom ko'chmanchi chorvador jamiyatning buzilishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish imkonini beradi. Usmonli imperiyasining so'nggi davrida qabila tizimi tuya boqish bilan belgilanar edi. Mandat davridagi Transiordaniyada davlat qurilishi Banu Saxrning tuya chorvachiligiga putur yetkazdi va natijada qabila bilan shakllanayotgan davlat o'rtasidagi kuch munosabatlari o'zgardi.

Aristokratik badaviy tuya boqish qabilalaridan biri sifatida Banu Saxrning Iordaniya cho'li – Badiadagi hayoti tuyalarga tayanishga asoslangan edi. Tuya (*Camelus dromedarius*) ushbu hududga xos qurg'oqchilik, cheklangan resurslar va nihoyatda issiq iqlim sharoitlariga juda yaxshi

moslashgan. Tuyaning eng mashhur xususiyati – uzoq vaqt davomida suvsiz yashay olishidir: tuyalar tana vaznining 40 foiziga teng miqdordagi suv yo‘qotilishiga bardosh bera oladi va hatto 41°C haroratda ham suvni sekin yo‘qotadi.

Tuyaning doimiy suv manbalaridan uzoqda uchraydigan tikanlar, quruq o‘simliklar va butalarni iste‘mol qila olishi, shuningdek, suvsizlanishga chidamliligi tuyalarni quduqlar atrofidagi ortiqcha boqilgan hududlarga qaramlikdan ozod qilgan. Shu sababli ular qo‘y va echkilarga qaraganda cho‘l muhiti bilan muvozanatda yashashga ko‘proq moslashgan.

Tuya chorvachiligining harakatchanligi, o‘z navbatida, Banu Saxrning Usmonliylar rejimi bilan murakkab munosabatda bo‘lishiga imkon yaratdi. XIX asr oxiridagi Banu Saxr davlat qurilishi kuchayib borayotgan davrda yashagan. Ayniqsa, 1860-yillarning oxiridan keyin Usmonliylarning islohotchi davlat arbobi Rashid Posho ilgari Banu Saxrga himoya puli to‘lab kelgan Salt shahrini egallagach, davlat nazorati kuchaydi

1928-yil fevral oyida, Amir Abdulloh al-Husayn boshchiligidagi Britaniya protektorati sifatida Transiordaniya Amirligi tashkil etilganidan yetti yil o‘tib, Saudiya Arabistonining Hijoz va Najd qirolligidan kelgan Rwala Ixvonlarining bir guruhi Banu Saxrning Zeben kichik qabilasiga bostirib kirdi. 1926-yil o‘rtalaridan boshlab hukumat bosqinlarni tugatish siyosatini olib bordi va shu maqsadda Qabilalarni nazorat qilish kengashini tashkil etdi. Abdulloh Zeben qabilasini qarshi bosqin uyushtirmaslikka, buning o‘rniga hukumat chorva mollarini qaytarish orqali zararni qoplashiga ishontirishga urindi. Biroq 1928-yil dekabrda kelib o‘g‘irlangan hayvonlarning atigi 10 foizi qaytarilgan. Bundan norozi bo‘lgan Zeben Abdullohning talablarini e‘tiborsiz qoldirib, Najd hududiga bosqin uyushtirdi. Ma‘muriyat esa Zeben qabilasiga jarimalar soldi.

1928-yil fevralidagi Ixvon bosqini 1930-yillarning boshlarida davlat qurilishi Usmonli imperiyasining so‘nggi davrida Banu Saxrning cho‘l muhitidagi avtonomligini ta‘minlagan tuya chorvachiligiga qanday putur yetkazganini yaqqol ko‘rsatadi. Najddan bo‘lgan bosqin Zebenning tuyalarining katta qismini yo‘qotishiga sabab bo‘ldi. Ma‘muriyatning bosqinlarga qarshi siyosati esa Zebenning yo‘qotishlarini qayta tiklashiga to‘sqinlik qildi. Podalarni qayta tiklash muammosi 1925-yilgi Hadda kelishuvi orqali Najdga berib yuborilgan Vodi Sirhondan foydalanish qiyinlashgani bilan yanada kuchaydi. 1930-yillarning boshidagi bir qator qurg‘oqchiliklar bilan birgalikda bu jarayonlar qabilaning tuya chorvachiligidan uzoqlashishi va davlat tarkibiga singdirilishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liq hodisalarni tushuntiradi.

Banu Saxr qabila a‘zolari o‘z tirikchiliklarini diversifikatsiya qilib, askarlar, yollanma ishchilar, dehqonlar va cho‘ponlarga aylana boshladilar. 1930-yillarda tuya chorvachiligidan uzoqlashish qabila ijtimoiy tuzilmasida chuqur o‘zgarishlarni yuzaga keltirish uchun yetarlicha doimiy xarakter kasb etdi.

Oddiy qabila a'zolari an'anaviy tirikchilik manbai yo'qolgach, avvalo o'zlarining yashash imkoniyatlarini ta'minlashga e'tibor qaratdilar. Banu Saxrning ayrim a'zolari "muhtoj" badaviylar uchun hukumat tomonidan tashkil etilgan yordam dasturlarida ishchi sifatida ishladilar. 1932-yil dekabridan boshlab hukumat yo'l qurilishidagi mehnat uchun oyiga uch Falastin funti to'ladi. 1935-yilda qurg'oqchilikdan so'ng Banu Saxrning Xurshan bo'limida "umuman hech qanday hayvon ham, yer ham" qolmagan va ular qishda hukumat yordamiga, yozda esa hosil yig'ish ishlariga tayanardi.

Mandat davridan oldin ham tuyalar bilan bir qatorda qo'ylar boqilgan bo'lsa-da, 1930-yillar Banu Saxrning chorvachiligida asosiy hayvon turi sifatida qo'ychilikka sekin, ammo muhim o'tishning dastlabki belgilarini ko'rsatadi. Yangi tizimda cho'ponlik iqtisodiy jihatdan foydali edi.

Qo'ylarning biologik jihatdan ham afzalliklari mavjud edi. Tuya podasini qayta tiklash qo'ylar suruvini ko'paytirishga qaraganda ancha qiyin edi. Eng keng tarqalgan badaviy qo'y zoti Avassi semiz dumli qo'ylari edi.

Banu Saxr va umuman Transiordaniya badaviylari orasida tuyachilikdan qo'ychilikka o'tish jarayonini bir necha manbalar tasdiqlaydi. 1937-yilgi tuya hisobidan keyingi ma'lumotlar 1930-yillarning boshida yo'qotilgan hayvonlar sonini ko'rsatadi. 1930-yilda 18 059 ta tuya hisoblangan bo'lsa, 1935-yilga kelib bu raqam 6 385 taga tushgan va tiklanish belgisi kuzatilmagan: 1937-yilda atigi 6 160 ta tuya qayd etilgan. Qo'ylar soni ham 1930-yildagi 30 060 tadan 1935-yilda 9 366 taga kamaygan, biroq ular tezroq tiklanib, 1936-yilda 11 422 taga yetgan. Hayvonlar soni qabila oilalari o'rtasida teng taqsimlanmagan. Ayrim oilalar "hali ham to'liq badaviy" bo'lib, yetti yoki sakkizta tuyaga ega bo'lgan, boshqalari esa "qo'y yoki dehqonchilikka o'tgan" va "har bir oilaga o'rtacha ikki tuyadan ham kam" to'g'ri kelgan.

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib Banu Saxrning an'anaviy qabila tuzilmalari saqlanib qolgan bo'lsa-da, uning a'zolari davlat institutlari, harbiy xizmat, ta'lim va shahar iqtisodiyotiga tobora faolroq integratsiyalasha boshladilar. 1980-yillarning o'rtalaridan boshlab yer egaligining qisqarishi va davlatning iqtisodiy-ijtimoiy rolidagi o'zgarishlar qabila ichida ijtimoiy tabaqalanishning kuchayishiga olib keldi. XXI asr boshidagi xususiylashtirish jarayonlari ham ayrim qatlamlarning iqtisodiy mavqeiga ta'sir ko'rsatdi. Shu sharoitda qabila elitesining ayrim vakillari va siyosiy faol qatlamlari davlat siyosatiga nisbatan tanqidiy pozitsiyalarni egallay boshladi.

Shunday qilib, Banu Saxr tarixidagi transformatsiyani bir yo'nalishli "ko'chmanchilikdan o'troqlikka o'tish" jarayoni sifatida emas, balki iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga kelgan murakkab modernizatsiya jarayoni sifatida baholash maqsadga muvofiq. Mazkur jarayonni shartli ravishda quyidagi ketma-ketlikda ifodalash mumkin:

ko'chmanchi tuyachilik - yarim ko'chmanchi chorvachilik - qishloq xo'jaligi - mexanizatsiyalashgan dehqonchilik - davlat va harbiy xizmat - ko'chmas mulk iqtisodiyoti - ijtimoiy tabaqalanish va siyosiy qayta pozitsiyalanish.

Demak, Banu Saxr misolida qabila institutlarining zaiflashishi emas, balki ularning yangi davlat va iqtisodiy sharoitlarga moslashib, funksional jihatdan qayta shakllanishi kuzatiladi.

Xulosa. Banu Saxr qabilasining tarixiy rivojlanishi Transiordaniya hududida kechgan keng qamrovli ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarni yaqqol aks ettiradi. Turli manbalarda qayd etilgan ushbu qabila dastlab ko'chmanchi badaviy jamiyat sifatida shakllanib, asosiy iqtisodiy faoliyatini tuya chorvachiligi va mobil hayot tarzi orqali olib borgan. Biroq vaqt o'tishi bilan mintaqadagi siyosiy tuzilmalar, ekologik sharoitlar va global iqtisodiy jarayonlar uning an'anaviy hayot modelini tubdan o'zgartirdi.

Ayniqsa XX asrning birinchi yarmi – Britaniya Mandati davrida – davlat qurilishi jarayonlari, harbiy nazorat tizimlarining kuchayishi hamda 1930-yillardagi ekologik inqiroz Banu Saxr iqtisodiyotiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Natijada tuya chorvachiligiga asoslangan tizim zaiflashib, uning o'rnini qo'y chorvachiligi va bozor sharoitlariga moslashgan iqtisodiy faoliyat shakllari egallay boshladi. Bu jarayon qabila ichidagi ijtimoiy tuzilmaning ham o'zgarishiga, shayxlar hokimiyatining transformatsiyasiga hamda davlat institutlariga integratsiyalashuvning kuchayishiga olib keldi.

Umuman olganda, Banu Saxr qabilasi misolida Transiordaniya hududida an'anaviy badaviy jamiyatdan zamonaviy davlat tizimiga o'tish jarayoni yaqqol namoyon bo'ladi. Ushbu transformatsiya nafaqat iqtisodiy modelning o'zgarishini, balki siyosiy boshqaruv va ijtimoiy munosabatlarning yangi shakllarini ham yuzaga keltirganini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bakht M. A. Sakhr // The Encyclopaedia of Islam. 2nd ed. Vol. VIII: Ned–Sam / Eds. C. E. Bosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs, G. Lecomte. Leiden: E. J. Brill, 1995.
2. Barakat N. E. Bedouin Bureaucrats: Mobility and Property in the Ottoman Empire. Redwood City: Stanford University, 2023.
3. Peake F. G. A History of Trans-Jordan and Its Tribes. Vol. II. Amman, 1934.
4. Barakat N. E. Bedouin Bureaucrats: Mobility and Property in the Ottoman Empire. – Stanford: Stanford University Press, 2023.
5. Gauthier-Pilters H. A., Dagg A. I. The Camel: Its Evolution, Ecology, Behavior, and Relationship to Man. – Chicago: University of Chicago Press, 1981. – P. 74.; Siebert B. D., Macfarlane W. V. Dehydration in desert cattle and camels // Physiological Zoology. – 1975. – Vol. 48, No. 1.

6. Gallacher J., Hill J. P. Effects of camel grazing on the ecology of small perennial plants in the Dubai (UAE) inland desert // *Journal of Arid Environments*. – 2006. – Vol. 66.
7. Lewis N. *Nomads and Settlers in Syria and Jordan, 1800–1980*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
8. Report of visit to tribes east of the Hejaz railway, 15–23 December 1928, by the Amir Shaker and the Assistant Resident. – The National Archives, Kew, London. – Colonial Office Records, CO 69421, CO 831/5/1.
9. Glubb J. B. Report, September 1937. CO 831/41/11.
10. Glubb J. B. Report, August 1937. CO 831/41/11.
11. Morrish P. H. Pastoralists, Camels and State-Making: The Banu Sakhr and Glubb Pasha in Early Twentieth-Century Jordan // *Nomadic Peoples*. 2024. Vol. 28, No. 1. P. 95–119.
12. Xatrap H. 4. 2012. بني صخر وتراث التحولات نحو المعارضة // *عمون الإخبارية*.
<https://www.ammonnews.net/article/125087>.